

Ten Geleide

Op 1 januari 1822 vestigde Gerard Tjaard Nicolaas (G.T.N.) Suringar zich als boekverkoper, winkelier in papier- en schrijf-behoeften en drukker op de Kelders, letter H, no. 25 te Leeuwarden.¹

Door de overname op deze datum van huis en affaire van de Weduwe van Altena voor f 15364,= had hij een goed renderende drukkerij in handen gekregen.² Met de overname van Cahais' boek- en papierwinkel twintig dagen later vergrootte hij voor ruim f 2854,= niet alleen zijn van Van Altena overgenomen voorraad schrijfgerei, papier en collectie boeken, maar hij nam daarmee ook Cahais' belangrijke, want geleerde, klantenkring over.³

Januari 1822 was G.T.N. -geboren 1 juni 1804- ruim zeventien jaar. Vol jeugdig enthousiasme stortte hij zich op de boekhandel en met name op de drukkerij. In zijn bericht van overname van de affaire Van Altena schrijft hij:

Ik heb vastelijk voorgenomen deze belangrijke zaak met allen ijver, en met de grootste oplettendheid, te behartigen. Inzonderheid zal ik geen moeite en kosten sparen om mijne Drukkerij van lieverlede tot de meest mogelijke volkomenheid te brengen, en meerdere uitgebreidheid te geven; ten einde alle stukken, welke bij mij ter perse gelegd worden, niet alleen spoedig, maar ook naauwkeurig en netjes worden gedrukt.⁴

Energiek dat wel, echter zonder enige opleiding in het boekenvak. Een stap in het duister dus. Dat hij op deze donkere weg wel eens botste, zal geen verbazing wekken. Niet aardig, maar voor Suringars opvoeding in de handel wel effectief is in dit verband de reactie van de Amsterdamse boekverkoper A. B. Saakes op de hem toegestuurde berichten van overname, waarvoor, zoals gebruikelijk in die tijd, de ontvanger de portokosten moest betalen:

... maar om alzo te doen, zal UE. weinig vrienden maken, of denkt UE. soms dat wij hier in Amst. het geld van de straat scheppen? Neen, waarlijk niet, zoo min als in Leeuwarden, en daarom heb ik UE voor die

Ik acht het mij ten aangenamen pligt UWE. te Berigten dat ik de *Affaire* van *Wid. C. L. van Alstena* heb overgenomen, en dat ik, met 1^o. *Januarij* dezes jaars, mij als *Boekdrukker, Boek- en Papier-Verkoopcr*, hier ter stede, heb gevestigd in hetzelfde huis, alwaar *Wid. van Alstena* deze *affaire*, sinds vele jaren, met veel succes, heeft gedreven; staande op de kelders, Letter H. N^o. 25.

Ik heb vastelijk voorgenomen deze belangrijke zaak met allen ijver, en met de grootste oplettendheid, te behartigen. Inzonderheid zal ik geene moeite en kosten sparen om mijne *Drukkerij* van lieverlede, tot de meest mogelijke volkomenheid te brengen, en meerdere uitgebreidheid te geven; ten einde alle stukken, welke bij mij ter perse gelegd worden, niet alleen spoedig, maar ook naauwkeurig en netjes worden gedrukt.

Ik hoop het genoeg en erlangen in UWE. vertrouwen te deelen, waartoe ik mij, bij dezen, zeer minzaam aanbeveel. Ik zal niets onbeproefd laten om mij hetzelfde waardig te maken, en ik vleije mij dat UWE., bij ondervinding, zult ontvaren, dat ik mijne geerde Begunstigers, tot hun volkomen genoegen, tracht te bedienen.

Ik heb de eer mij met verschuldigde hoogachting te noemen

Teelwachter

2 Januarij 1822.

UWE. DW. Dienaar,

G. T. N. Suringar

Bericht van overname op 2 januari 1822 door G.T.N. Suringar van de drukkerij, boek- en papierhandel van de Weduwe C.L. van Alstena

*2 briefporten, ieder à 6 St., en dus voor f -12- op rekening gedebiteerd, alzoo ik geen onnoodige briefporten p[er] post verkies te betalen.*⁵

G.T.N. leerde kennelijk snel. In 1823 heet hij "voornaam boekhandelaar".⁶ In 1824 biedt Immerzeel hem vanuit Rotterdam de *Nederlandsche Muzenalmanak* aan.⁷ Rond 1825 is zijn naam als boekhandelaar gevestigd. In Holland wel te verstaan.

Verbazing is hier op zijn plaats. Immers, hoe is 't mogelijk dat iemand zonder opleiding in de boekhandel, zo ver van het culturele centrum Holland en nog zo jong in zo korte tijd naam maakt?

De naam Suringar, het lidmaatschap van het letterkundig genootschap Constanter, de hulp van zijn broer Willem Hendrik, de keurige verzorging van zijn uitgaven, de keuze van zijn medewerkers, zijn persoon ... 't zijn ongetwijfeld enkele gedeeltelijk op zichzelf staande, deels met elkaar samenhangende factoren die zijn snelle (en blijvende) succes hebben bevorderd.

De lezer verwachtte van mij in dit Ten Geleide geen diepgaande studie. Mijn bedoeling is slechts een globale indruk te geven van wat de collectie brieven inhoudt. Een kort woord over elk van de hiervóór genoemde factoren moge dus volstaan.

In antwoord op een brief van G.T.N. die hem tot de uitgave van iets uit zijn voorraad of zelfs van iets nieuws wil bewegen, schrijft Bilderdijk 24 september 1829, dat hij door allerlei oorzaken (o.a. door de bij Bilderdijk haast onvermijdelijke "verzwakking van hoofd") tot zijn spijt aan dit verzoek niet kan voldoen. Hij vervolgt:

*Uw vriendelijk aanzoek echter vereert mij en de hoogachting die ik voor Uwen familienaam voede (onderstr. van mij, P.S.), zou het mij anders tot een bijzonder genoegen maken, daaraan te voldoen.*⁸

Bilderdijk kon dit schrijven, omdat hij van 1817 tot 1823 in Leiden verbleef en ongetwijfeld de hoogleraar theologie Lucas Suringar, een broer van G.T.N.'s vader, heeft gekend, die daar van 1815 tot 1833 doceerde. Zoals uit de (weinige) overgebleven brieven blijkt, fungeert Lucas in 1823 als intermediair tussen G.T.N. en prof. H. W. Tydeman. Hij leeft met G.T.N.'s zaken zeer mee:

Met genoegen verneme ik dat Uwe affaire van tijd tot tijd wordt uitgebreid. De recensie van het vers van Nierstrasz⁹ in de Letteroefeningen was ook voor U als uitgever vereerend, en kan mede dienen om Uw crediet als zoodanig te vestigen.¹⁰

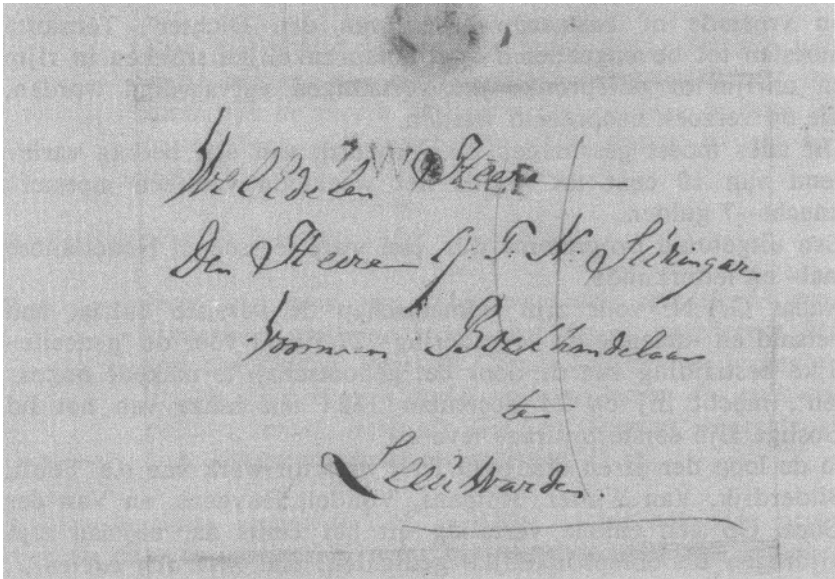
In een brief van 1828 haalt Lucas de Leidse predikant W. N. Munting ("een zeer knap en werkzaam en veel wetend man") over A. Neanders *Denkwürdigkeiten* voor G.T.N. te vertalen, een werk dat in 1829 onder de titel *Merkwaardigheden uit de geschiedenis van het Christendom en van het Christelijk leven* bij hem uitkwam.¹¹

Andere familieleden die de naam Suringar in de wetenschappelijke wereld glans verleenden, waren Gerard Tjaard, eveneens een broer van G.T.N.'s vader, hoogleraar in de letteren en antiquiteiten aan de Illustre School te Lingen. Verder de zonen van bovengenoemde Lucas: Gerard Conrad Bernard, arts met een grote praktijk, vanaf 1830 hoogleraar te Amsterdam en van 1843 tot 1873 te Leiden, Pieter Hendrik, eveneens hoogleraar medicijnen te Amsterdam, en Willem Hendrik Dominicus, in 1826 preceptor aan de Latijnse school te Leiden, in 1838 prorector van het gymnasium en van 1847 tot 1877 rector aldaar: "een zeer kundig geleerde en als latinist ook buiten het vaderland hoog geëerd"¹².

In een brief aan G.T.N.'s biograaf Martinus Nijhoff¹³ van 12 juni 1885 schrijft Hugo Suringar:

Vergeet het Genootschap Constanter niet: Aan de brieven van den jongeling kunt ge zien, dat deze nog ongevormd en ongeletterd is; dat mijn Vader, die op later leeftijd zoo bij uitnemendheid de man van het gesproken en geschreven woord was, als 't er op aankwam de puntjes op de i te zetten, zich eerst langzaam heeft ontwikkeld, daar hij geen wetenschappel. opvoeding had genoten. Dat alles dankte hij aan het Genootschap Constanter ... waar gewerkt werd ... Men beoefende daar Taal, dichtk., en geschiedenis; de drie lievelingsvakken mijns vaders ...¹⁴

De gebrekkige formulering laat de strekking onverlet: het lidmaatschap van het taal-, geschied- en letterkundig genootschap



Mr. G. T. N. Suringar
Boekhandelaar
Leeuwarden.

G.T.N. Suringar "Voornaam Boekhandelaar" genoemd in het adres van een brief van L. Rietberg uit Zwolle d.d. 23 maart 1823

Constanter heeft G.T.N.'s smaak en oordeel op het gebied van taal- en letterkunde en geschiedenis zeer bevorderd, wat uiteraard onontbeerlijk was voor iemand met zijn aspiraties, n.l. op deze gebieden en op het gebied van moraal (eveneens een voorkeur van G.T.N., vandaar zijn uitgaven van Van der Palm), als uitgever werkzaam te zijn.

Dit genootschap, dat heeft bestaan tot en met 11 april 1851, werd in 1819 opgericht door A. van Halmael jr, C. P. E. Robidé van der Aa, J. van Leeuwen, W. H. Noodt van Zuidcharwoude, C. C. C. Warmolts, M. S. de Wal, en F. de Haan.¹⁵

Volgens art. 1 van de *Wetten van het Genootschap Constanter* beoogde het "de beoefening van Taal en Dichtkunst in het algemeen, en van de Nederlandsche in het bijzonder".

Dit doel werd bereikt, aldus art. 3, door voordracht van een niet algemeen bekend stuk "uit oudere dichters", door de beoordeling van een opgegeven dichtstuk, verder door "eene bespiegelende beoefening van oudere en min verstaanbare dichtstukken". Deze behoorde volgens de *Bijlagen tot de wetten* vooral "eene opheldering" in te houden "van de constructie, de bedoeling, en

bovenal van de min verstaanbare, verouderde, nieuw ingevoerde en vreemde of bastaardwoorden van den Dichter". Tenslotte moesten tot bovengenoemd doel oorspronkelijke stukken in rijm en onrijm of oorspronkelijke vertalingen vervaardigd worden, die op verzoek beoordeeld werden.

Dit alles moest geschieden op verbeurte van een bedrag variërend van 10 cent tot -bijna het weekloon van een meesterknecht- 7 gulden.

Een uitgebreid programma dus, een ware leerschool Nederlandse taal- en letterkunde.

Nadat G.T.N. voor zijn lidmaatschap de vereiste dukaat had betaald en -staande de vergadering- 27.5 cent voor de "gedeeltelijke bestrijding van de door het genootschap te makene onkosten", mocht hij op 24 december 1824 ten huize van het lid Gosliga zijn eerste bijdrage leveren.

In de loop der jaren draagt G.T.N. voor uit werk van o.a. Feith, Bilderdijk, Van Winter, Rotgans, Vondel, Huygens, en Van der Goes. Op een enkele vertaling uit het Duits na, bestaan zijn bijdragen uit oorspronkelijke gedichten, o.a. *Aan den edelen J. Bowring op zijnen 36sten verjaardag toegezongen door de kinderen van zijnen vriend W. H. Suringar* en het in 1846 door Wopke de Jong Jz. in het Fries vertaalde gedicht *Brief van Jancko Douwama aan zijne huisvrouw uit de gevangenis te Vilvoorde*.¹⁶

Talrijke aan hem gerichte brieven getuigen van G.T.N. als man van het gesproken en geschreven woord, als autoriteit op het gebied van taal- en letterkunde, als een niet onbelangrijk dichter. Over wat mij van zijn werk als dichter onder ogen is gekomen, kan ik kort zijn: het rijmt en is ook verder grammaticaal in orde. Het oordeel over hem als spreker en stilist, of, in 't algemeen, als man van smaak, laat ik graag aan tijdgenoten over. Een kleine bloemlezing moge volstaan:

Telting heeft het in een brief van 1854 over G.T.N.'s lezing voor het Nut en spreekt van "het genoeg, dat ik onder uw gehoor gesmaakt had". Hij leest diens toespraak voor aan zijn vrouw en schrijft daarover:

*... de tranen, welke onder die voorlezing in den oogen van mijne goede Kee blonken, waren de stomme teekenen van hare goedkeuring - ? - dat woord is te flaauw! - van hare opgetogenheid! Toen ik geëindigd had, riep zij, dit is verrukkelijk!*¹⁷

J. H. Beucker Andreae schrijft omstreeks 1851:

*Niet alleen dat ik het niet euvel duid, dat gij wilt mede nazien, zoo verzoek ik U integendeel zeer instantelijk de moeite te nemen het ter dege te doen, en te wijzigen en te verbeteren. Uw smaak is mij bekend."*¹⁸

A. Telting schrijft februari 1854:

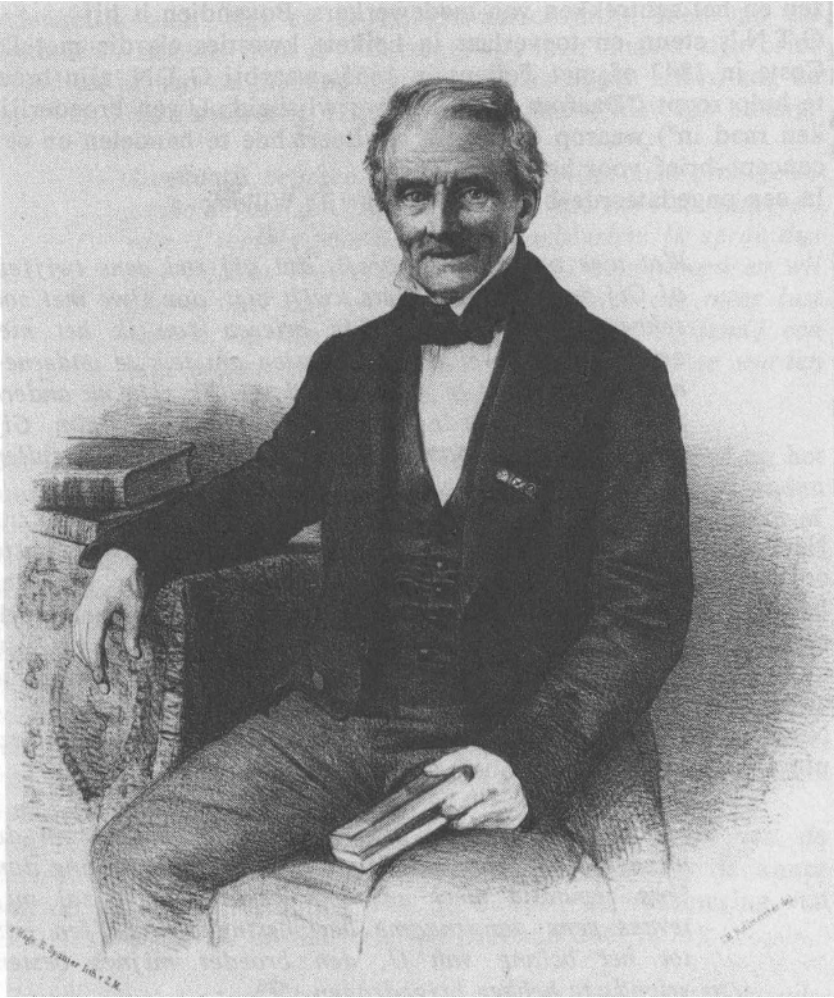
*Hebt gij eens wat tijd over, dan wil ik U eens verzoeken, om eene biographie die ik geschreven heb van den Ouden Heer de Crane, te lezen en te beoordeelen. Ik heb geen onder mijn vrienden, die zulk een goeden smaak hebt als Gij, en daarom wenschte ik Uwe kritiek daarover te vernemen."*¹⁹

Tollens tenslotte vraagt G.T.N. in 1839 vooral ook zijn proza hier en daar te castigeren, want hij heeft de reputatie, schrijft hij, "van voor de pers zeer slecht en stijf proza te schrijven."²⁰ Voor de pers mag dat misschien waar zijn, in Tollens' persoonlijke correspondentie is mij dat allerm minst gebleken. Om te laten zien waarin m.b.t. de taalkunde de aanmerkingen van G.T.N. (de "puntjes op de i" uit de bovenaangehaalde brief van Hugo aan Nijhoff) bestaan en als fraai voorbeeld van Tollens' losse stijl en frisse kijk op de conservatieve spellingvoorschriften, een brief van deze uit Rotterdam d.d. 8 april 1853:

Gij hebt mij wezenlijk dienst gedaan met Uwe aanmerkingen en ik verzoek U daarmee te continueren, al ware het ook, dat ik van allen geen partij kan trekken. Vier oogen zien meer dan twee, en niemand is minder dan ik zoo zeer met zijn werk ingenomen, dat hij er geen aanmerkingen op dulden wil. Nog eens: gij doet mij een degelijke dienst met Uwe reflex[?]?ies. Maar wat hier en daar de spelling betreft! Alweder is in dat opzigt niemand minder eigenwijs dan ik en ik behoer niet tot hen, die op een scrupuleuze correctheid met minachting neerzien en ze een schoolmeesters pedanterie noemen. Maar men mag een poët de handen niet te vast binden en zelfs menig prozaïst wil

niet te zeer gebonden zijn. - Vooreerst zijn mij die verkortingsteekens, bij voorb. zijn' en mijn', ter aanduiding dat er zijnen en mijnen zou kunnen staan, een nuttelooze last en 't spijt mij zelfs, dat ik niet, in navolging van Beets, de kapjes van samengetrokken woorden (bijvoorb. meêr en weêr voor meêrder en wêder) heb afgeschafst. Al dergelijke nuttelooze teekenen maken inderdaad onze spelling onooglijk. - Maar nog meer! Waar ik al geschreven had, hebt Gij all' verbeterd. Doch ook die aanwijzing, dat men letters heeft ingeslikt, hou ik voor geheel onnoodig. In een zoo pas uitgekomen brochure van een onzer schranderste taalgeleerden, den tachtigjarigen Ab^m de Vries (die dus niet tot de jongere school behoort) vind ik (in proza natuurlijk) al voor alles en allen naar willekeur, ter bevordering van 't losse en vloeiende van den stijl. Nog van meer belang is op bl 2 schudde, waarvoor gij (correcter gewis) schuddet zoudt willen zetten. Lees, onderanderen, van der Palm in de Opdragt van zijn Redevoeringen daar eens over na. Schuddet zou hier onuitstaanbaar wezen. - Met hen voor hun ligt ik ook de hand. Ik zou niet schrijven: geef hun het hunne, hoe taalkundig juist dan ook, maar geef hen het hunne. - Geef de volken hun vrijheid, schrijf ik even gerust als: geef den volken, enz. Anderen, die heel wel hunne taal kennen en beter dan ik, gaan, welluidenshalve, vrij wat verder dan ik. - Maar dat alles rolt mij zoo los uit de pen. Hou het voor geen aanmatiging of voor een inbeelding, dat ik het beter zou weten dan gij. 't Is alleen een verdediging tegen het vermoeden, alsof ik slordig en zonder nadenken schrijf. Laat mij derhalve in dit opzigt mijn gang gaan, zonder er boos om te zijn of in 't vervolg de proeven minder naauwkeurig na te zien en mij een eenige aanmerking te onthouden.²¹

Toen zijn vader, Petrus Jacobus Suringar, in augustus 1814 stierf was G.T.N. net tien jaar. Zijn oudste broer Willem Hendrik, toen bijna vierentwintig jaar, trad op als voogd. Hij was degene die G.T.N. voorstelde boekverkoper te worden. Bovendien stond hij bij de overname van beide affaires borg en overhandigde hij G.T.N bij diens meerderjarigheid in juni 1825



G.T.N.'s broer Willem Hendrik Suringar (1790-1872)

het kapitale bedrag van 9124 gulden, 12 stuivers en 8 penningen als resultaat o.a. van Willems besluit om, buiten zijn eigen verzaak, óók -voor gemeenschappelijke rekening van de vijf kinderen- de wijnhandel van zijn vader voort te zetten.²²

Bij deze financiële steun bleef het niet. Zijn hele leven is hij bij de zaken van G.T.N. ten nauwste betrokken gebleven met -zoals blijkt uit de brieven- suggesties voor uitgaven, zakelijke advie-

zen en het aantrekken van medewerkers. Bovendien is hij G.T.N.'s steun en toeverlaat in heikele kwesties als die met Da Costa in 1847 of met Tollens in 1855, waarbij G.T.N. zijn broer te hulp roept ("Daarom roep ik Uwe wijsheid, Uwen broederlijken raad in") waarop deze hem adviseert hoe te handelen en een concept-brief voor hem schrijft.²³

In een ongedateerde brief [1854] schrijft Willem:

*Wat uwe opmerking betreft, dat gij wel eens twijfelt of Gij zelf ook den kluts kwijt zijt, aan Uwe met zoo schrandere overleg gestelde brieven zou ik het niet zeggen, maar wel aan uw opzien om iets te ondernemen. - Gij teert te veel op oud vet. Er zijn nu andere namen aan de orde van den dag als v d Palm. Gij raakt te veel buiten de nieuwe Auteurs. Wij zullen daarover eens praten."*²⁴

Naar mijn inzien is de hulp van broer Willem de voornaamste oorzaak van G.T.N.'s vroege succes, vooral doordat hij zeer belangrijke relaties ook werkelijk voor G.T.N. aan het werk zette. Ik doel op Tollens, verhandelaar te Rotterdam, en zijn dichtende vrienden de Rotterdamse koopman J. L. Nierstrasz jr en de Amsterdamse suikerraffinadeur W. H. Warnsinck Bz.²⁵

Nierstrasz geeft in 1822 bij G.T.N. het dichtstuk *John Howard* uit. Hij schrijft 25 december 1822:

*[U heeft] van Uwe zijde niets gespaard ... om de uitgave eere te doen ... Mogt de keurige uitvoering dan Uwe reputatie meer en meer bevestigen; 't zal mij tevens eene aangenaame herinnering verschaffen iets tot het belang van U, den broeder mijnes besten vriends te hebben bijgedragen..."*²⁶

Bij het overlijden van Rhijnvis Feith, 8 februari 1824, zetten de drie mannen zich gezamenlijk in voor de uitgave door G.T.N. van een gedenkbundel.²⁷

Het onderzoek naar de precieze geschiedenis van concurrentie, verdachtmakingen en afgunst m.b.t. deze bundel, heel dit wespennest laat ik graag aan anderen over, ik bepaal mij hier tot de hulp die Willems relaties boden om G.T.N.'s naam via deze uitgave te vestigen.

Nierstrasz deelt Willem Hendrik begin 1824 mee dat Feith "zeer

bedenklijk ziek" ligt en er hoogstwaarschijnlijk niet van zal "opkomen". Hoewel hem dit "ontzaggelijk spijt" maakt zijn brief de indruk of aan de plannen die geheel klaarliggen alleen nog de dood van Feith ontbreekt. Hij schrijft, en dat is hier van belang:

Aanstands begreep ik dat er nu welligt zich eene gelegenheid voor uw broeder opdeed, die hem als uitgever, voor 't vervolg voordeelig kan aanbevelen. Ik sprak dus met Tollens erover[.] Hij gaf mij zijn woord en wil gaarne met mij en de Amsterdammers die meer lust hebben, op den dood van onzen braven V[riend] een vers maken en gezamenlijk in een Bundel te worden uitgegeven bij G T N Suringar.²⁸

Dat is het begin. In de tijd die verloopt tussen deze brief en het presentexemplaar aan de medewerkers, september 1825, raden Nierstrasz en Warnsinck G.T.N. aan een advertentie te zetten of juist niet, zich tegen de "Schotsche aanmerkingen" te verdedigen of ze integendeel onweerlegd te laten, wel dichters uit te nodigen of daar nu juist van af te zien.²⁹ Kortom, G.T.N. komt er nauwelijks aan te pas, maar het doel wordt stevig voor ogen gehouden: "Wij hebben zoo veel mogelijk voor Uw belang gezorgd en wenschen U hartelijk geluk met Uwe onderneming" schrijft Warnsinck 14 februari 1824 en Nierstrasz op 29 februari van dat jaar: "Ik hoop en twijfel niet of gij zult veel voordeel van deze onderneming trekken".³⁰

Het resultaat van hun bemoeiingen (d.w.z. de keuze van de corrector, de selectie van de meewerkende dichters, de keuze van de letter, de inrichting van de bundel, de verbetering van G.T.N.'s *Voorberigt* en tenslotte het drukken door Spin):

... de Lofrede zoowel als over 't geheel de Dichtstukken [zijn], onder ons gezegd, zoo mager ... In allen gevalle zijt gij als uitgever eraf als men voldaan is over de uitvoering - en daarom moet gij, vooral in dit geval, zorgen dat extra is, en de Poeeten zijn voorts voor hun eigen werk verantwoordelijk.³¹

Die uitvoering was inderdaad keurig. Vanwege de formulering uit de talloze blijken van bewondering een exclamatie van Tollens: "Jongens! Jongens! wat is die Eerzuil op Vader Feith heerelijk uitgevoerd! Ik ken geen werk in onze taal, dat er bij

haalt. 't Is heerlijk!"³²

De keurige verzorging van zijn uitgaven heeft bij voortduring G.T.N.'s volle aandacht gehad. Intensief overleg met tekenaars, graveurs, auteurs, drukkers en binders ... de brieven bewijzen het. De uitroepen van bewondering variëren van "de uitvoering laat, dunkt mij niets te wensen over" van de bedaarde Bosscha tot "het uitnemend fraaye exemplaar" van Burggraaff.³³

Het belang van die keurige verzorging was tweëerlei: aan de ene kant moedigde het auteurs aan bij G.T.N. te publiceren, anderzijds bond het degenen die hij reeds uitgaf.

Van der Palm bijvoorbeeld wil zich van het recht van kopij op zijn *Leerredenen* ontdoen en schrijft 2 april 1839 uit Leiden:

*Ik heb gemeend aan UwE, die nu ook eigenaar der preeken van Borger geworden zijt, en bij wien men van een nette uitvoering kan verzekerd zijn (onderstr. van mij, P.S.), allereerst mijn project te moeten mededeelen ...*³⁴

De nette uitvoering bindt de Groninger hoogleraar theologie Pareau, zelfs als uitgeven bij G.T.N. de helft minder honorarium oplevert dan hij elders kan krijgen. Hij schrijft op 22 april 1851 uit Groningen:

*Maar ik wil het uiterste niet vergen, indien ik dan ook verzekerd ben, dat de uitvoering geheel zij overeenkomstig de vier vroeger door U van mij gedrukte *Leerredenen*: ik heb groote gesteldheid op nette uitvoering, gelijk die ...*³⁵

In hoeverre drukte G.T.N. zijn uitgaven zelf, in hoeverre besteedde hij dat werk uit? Als men in het kader van de verzorging van zijn uitgaven G.T.N.'s eigen verdiensten op dit terrein wil beoordelen, zal men, zolang een archief van zijn uitgaven ontbreekt, ook de uitgaande post, die in zijn kopieboeken te vinden is, moeten betrekken.

Zeker is dat G.T.N. in de jaren rond 1825 gebruik maakt van de diensten van de twee belangrijkste drukkerijen in Nederland, nl. Spin te Amsterdam en Enschedé te Haarlem. Van deze twee is Enschedé de beste, althans in de ogen van Nierstrasz die zijn dichtstuk *Frans Naerebout*, in 1826 door G.T.N. uitgegeven, dáár



G.T.N. Suringar op latere leeftijd

gedrukt wilde hebben.³⁶ Welnu, Warnsinck -G.T.N.'s aspiraties m.b.t. het zelf drukken van zijn uitgaven kennende- schrijft 21 december 1826:

*... ik maak uit dit berigt van u op, dat gij het werkje (nl. Warnsincks *De Toekomst*, P.S.³⁷) aan uwē Drukke-rij laat behandelen. Dit verheugt mij! Hebt gij 't geluk kans te zien den Naërbout van Enschedé op zijde te staan, dan ware dit voor U niet weinig vereerende. maar Vrindlief! dan moet ge ook niet vergeten, Uw' naam, ook als drukker, te vermelden, hoor!³⁸*

Lukken doet het nog niet helemaal. Warnsinck vindt op 18 januari 1827 de letter van de proef goed, maar de druk, in de woorden van G.T.N., "kon beter uitgevallen zijn". Hij vindt de *Naerebout* door Enschedé gedrukt, fraaier en scherper. Hij weet niet wat de oorzaak is, maar, schrijft hij:

Hebt ge dus plan den Haarlemieten op zijde te staan, dan zult ge nog eerst eens op uw studeerkamer moeten gaan peinzen, waar dit verschil van daan komt, en of gij het kunt verhelpen ... ik weet dat het willen bij u is ...³⁹

Al speelt de uitslag van deze wedstrijd met Enschedé in de brieven van Warnsinck, evenmin als in de brieven van anderen, nog verder een rol, de indruk die het uiterlijk van *De Toekomst* maakte, wordt verwoord door J. Kisselius die 28 september 1827 uit Dordrecht schrijft, dat hij een proef heeft ontvangen.⁴⁰ Het spijt hem, dat G.T.N. zich aan het door Kisselius gewenste formaat heeft gehouden "zonder daarvoor het geschikte velin papier te kunnen bekomen", dat nu ("ik zou haast zeggen op uw' voorgang") algemeen gebruikt wordt en noodzakelijk is voor zo'n klein formaat.⁴¹ Hij stelt voor het formaat dan maar op te offeren aan een "meer ooglijke uitvoering" en "het in denzelfden smaak te doen" als *De Toekomst* van Nierstrasz,

want, waarlijk, na de uitgave der fraai uitgevoerde Dichtwerken [De Toekomst. In drie zangen, P.S.], onlangs van uwe pers gekomen, kan het buiten velin papier, vooral in klein formaat, daar tegen niet riva-

Zoals elke uitgever werd ook G.T.N. overspoeld met werk van auteurs die bij hem wilden publiceren. Ook attendeerde men hem op werken of auteurs die wellicht voor uitgave in aanmerking kwamen. Waren dergelijke adviezen afkomstig van erkende autoriteiten als A. des Amorie van der Hoeven, H. Tollens of A. Bogaers, dan volgde hij die zonder dralen op.⁴³ In de andere gevallen -met name op de gebieden waar hij zich minder thuis voelde- schakelde hij eerst medewerkers in, specialisten of anderen op wier mening hij prijs stelde, om de kwaliteit van een vertaling, de inhoud van een werk en voor zover mogelijk het te verwachten debiet te beoordelen.⁴⁴

Door zo te handelen voorkwam hij missers en waarborgde hij mede een goede naam. De Leidse astronoom prof. Fr. Kaiser schrijft bijvoorbeeld, in een brief die opvalt door de verbeterheid waarmee hij Von Gumpach tot wiens school de auteur van het te beoordelen werk behoort, bestrijdt:

*Vuriglijk wensch ik dat uw goeden naam nimmer door de uitgave van zulke dwaasheden, als die van von Gumpach en de zijnen, bezoedeld zal worden*⁴⁵.

Een vroeg voorbeeld van zijn praktijk om medewerkers in te schakelen is in 1822 G.T.N.'s verzoek aan J. A. Oostkamp een werk van Poppe over o.a. sterrenkunde te beoordelen.⁴⁶

Uit latere brieven, waarvan het getal toeneemt met het stijgend aantal uitgaven, blijkt dat G.T.N. steunt op het oordeel van o.a. de hoogleraren W. Cnoop Koopmans, H. C. van Hall, A. des Amorie van der Hoeven, F. Kaiser en T. Roorda, op dat van de classici J. C. G. Boot, A. H. G. P. van den Es en C. M. Francken, op het oordeel van predikanten als I. A. Lamping, L. Proes, A. Winkler Prins en Meyboom en van onderwijsdeskundigen als B. Brugsma en J. H. Behrns.

Vooraf op de deskundigheid van laatstgenoemde doet G.T.N. vele malen een beroep, en, getuige het gefundeerde oordeel dat daar doorgaans op volgt, niet tevergeefs.⁴⁷

Zoals G.T.N. zich ter verkleining van het risico wel vaker baseert op het oordeel van meer dan één deskundige over een hem aangeboden werk, zo ook m.b.t. een manuscript over bewaarscholen van R. G. Rijkens dat hij ter beoordeling voorlegt aan Behrns en eveneens aan zijn ook op dit gebied ijverende en

deskundige broer Willem. In zijn bericht aan Rijkens sluit G.T.N. Willems brief bij, de gedetailleerde kritiek van Behrns echter -en hier leunt hij wel erg zwaar op diens autoriteitschrijft hij woord voor woord na.⁴⁸

Eind 1856 dankt de dichter A. Bogaers voor de *Verspreide Geschriften* van Des Amorie van der Hoeven die G.T.N. hem cadeau heeft gedaan, hij vervolgt:

*Ook deze uitgave getuigt uiterlijk en innerlijk van uwen goeden smaak, van uwe meer dan gewone bekwaamheid in uw vak en van uwen prijzenswaardigen ijver om er nuttig in te wezen.*⁴⁹

G.T.N.'s bekwaamheid in het boekenvak, die in méér brieven wordt geprezen, blijkt uit de gestage groei van zijn drukkerij zowel als uit zijn activiteiten als uitgever.

In 1822 met twee houten persen begonnen, breidde hij zijn drukkerij uit met een paar gietijzeren Stanhope handpersen, in 1839 met een Engelse linieermachine, omstreeks 1845 met een stempelpers en ongeveer tien jaar later met een gietijzeren pletpers en -als eerste in Friesland- een snelpers, beide afkomstig uit de fabriek van Klein, Forst & Bohn te Johannesberg.⁵⁰ Januari 1833 telde de drukkerij negen werklieden⁵¹; in 1844, maar misschien zijn dit al zijn werknemers, vermeldt G.T.N.'s gedrukte *Ter nagedachtenis van Jacobus van Lit* in de rouwrand zestien namen.⁵²

De drukkerij werd 20 juni 1846, bij G.T.N.'s verhuizing naar de Galileër Kerkstraat 17, overgebracht naar een aan zijn erf grenzend gebouw, aan het Nieuwstraatje. De boekwinkel bleef op de Kelders.

Volgens een in het archief aanwezig contract droeg G.T.N. zijn drukkerij op 11 april 1874 voor een bedrag van f 8660,- over aan N.V. De Coöperatieve Handelsdrukkerij. De werklieden gingen o.l.v. meesterknecht Obbe Rommerts uit de dienst van G.T.N. in die van de Vennootschap over.

Hoewel in G.T.N.'s bericht van overname in 1822 het accent vooral lag op de uitbreiding van zijn drukkerij, verschoof dit allengs naar het uitgeven. In een onvoltooide autobiografische schets, in het archief aanwezig, schrijft hij:

Maar uitgeven! daar toch moest het heen, zou het

ideaal bereikt worden, dat ik mij in deze loopbaan had voorgesteld.

Zijn "meer dan gewone bekwaamheid" in dit vak bestond -en dat was nog niet zeer gebruikelijk in een tijd waarin een uitgever gewoon was te wachten op wat hem werd aangeboden- in het entameren van projecten waarvoor naar zijn mening de tijd rijp was, zoals de uitgave op eigen initiatief van *Neêrlands heldendaden te land* door J. Bosscha vanaf 1833, een tijd dus waarin men in verband met de Belgische kwestie vervuld was van nationale gevoelens.

Zijn bekwaamheid blijkt echter vooral uit het kopen van de rechten op in zijn ogen kansrijke werken als die van Van der Palm en Des Amorie van der Hoeven uit het fonds van de Weduwe Allart, van Tollens uit het fonds van Immerzeel en van Uilkens uit dat van Oomkens. In de bovenaangehaalde onafgemaakte levensschets schrijft G.T.N. over het kopen van de rechten op Des Amorie van der Hoevens *Salomon*:

Bij al de waardering, die het genoot van theologen van professie, bij predikanten en studenten, miste het, naar ik meende, die van het groote beschaafde publiek ... Die overtuiging deed mij besluiten het kopyregt ... aan te koopen.

Dat hij de waarde van zulke aankopen zag en ze tot het uiterste produktief wist te maken, daarin schuilt zijn grote vakmanschap. Hij gaf de werken eerst afzonderlijk uit, daarna verzameld, ook probeerde hij nog eens een bloemlezing; hij gaf ze uit in een dure en goedkope uitvoering, in octavo en postformaat, wel en niet geïllustreerd. Van de mede door zijn inspanning populair blijvende auteur bracht hij tenslotte -al weer in meer of minder kostbare uitvoering- een portret in de handel.

Met recht mag Bosscha, in 1874 terugblikkend op G.T.N.'s loopbaan, hem wijzen op zijn verdienste "een eervollen naam verworven te hebben in de letterkundige en typographische geschiedenis" van zijn tijd.⁵³

Bekwaamheid en ijver zijn niet de enige epitheta in de brieven, hij wordt daarin ook "heusch" genoemd, en achtenswaardig, fatsoenlijk, beschaafd kordaat, billijk, solide.

Eerlijk, betrouwbaar, degelijk, de wens zijn gerechtvaardigd eigenbelang na te streven en dat van anderen daarbij niet uit het

oog te verliezen ... eigenschappen die auteurs mede zullen hebben gemotiveerd om bij hem te publiceren.

Na ruwweg het midden van de negentiende eeuw krijgt, door de massale produktie van boeken, de bekwaamheid van een uitgever om zijn producten aan de man te brengen de volle aandacht. Het houden van loterijen, het geven van premies, het aanbieden tegen verminderde prijs, het versturen van grote hoeveelheden aankondigingen en prospectussen, het inschakelen van postdirecteuren en predikanten, het zijn alle blijken van een verandering in "handelwijs" zoals G.T.N. in 1843 in zijn *Sermoen over den boekhandel* opmerkt.⁵⁴ Hij maakte door de nood gedwongen wel eens gebruik van deze methoden, maar hij was er zeker de uitvinder niet van en eigenlijk stuitte ze hem tegen de borst.

Hoe 't zij: omstreeks 1850 is G.T.N.'s leidersrol uitgespeeld, als uitgever althans. De overgang is uiteraard geleidelijk en hij blijft hooggeacht, maar hij gaat door op de oude, vertrouwde voet en "teert" -om met zijn broer te spreken- "op oud vet".

Hoewel G.T.N. in de loop der jaren stad en provincie is ontgroeid, wil ik hem, zoals ik in het begin van zijn loopbaan heb gedaan, nog éénmaal terugplaatsen tussen zijn collega-drukkers, boekverkopers en winkeliers in Leeuwarden. Hij blijkt dan de eerste te zijn onder de veertien drukkers die Leeuwarden in 1850 telt. Hij is eveneens de eerste onder de zestien winkeliers. Alleen onder de negentien boekverkopers moet hij de eerste plaats delen met Wopke Eekhoff, die van 1823 tot 1827 bij hem in dienst is geweest.⁵⁵

Ter afsluiting van dit gedeelte over G.T.N. wil ik mijn eigen mening over zijn persoon graag vooraf laten gaan door zijn houding in twee situaties die niet heeft nagelaten indruk op me te maken: burgemeester Beucker Andrae vraagt G.T.N. 11 maart 1853 "confidentieel" inlichtingen over de kostprijs van drukwerk dat Brouwer aan de gemeente levert en die, volgens hem en de raadsleden, te hoog is.⁵⁶ Suringar -het gaat hier om een collega!- antwoordt dezelfde dag:

*Uw vertrouwen, hoe vereerend, vraagt meer van mij dan ik in de bestaande omstandigheden geven kan. Die zaak is mij te teer, en wat zou mijn getuigenis afdoen?*⁵⁷

Met betrekking tot de reeds hiervóór genoemde kwestie met Tollens, waarover G.T.N. zeer ontdaan is, schrijft hij 8 oktober



Hugo Suringar

1855 aan zijn broer:

...ik wil zóó handelen, en zóó schrijven, dat ik het kan verantwoorden, als het zijn moet, ook voor het nageslacht. Komt dat laatste eenmaal achter de coulisses te kijken, dan zal het zien hoe klein een groot man kan zijn. Dan moge het zien uit de wederzijdsch gevoerde correspondentie hoe ik aan [zijn] zwakheden heb toegegeven waar ik dat mogt; hoe we te zamen comedie hebben gespeeld voor de toeschouwers, maar dan mag het niet zien, dat ik mij ter wille van mijn belang heb laten behandelen als een kwaden jongen en mijn karakter als man niet heb durven ophouden.⁵⁸

Een hoogstaand mens, in wiens omgeving ik -zevenduizend brieven lang achter de coulissen kijkend- met graagte heb verkeer.

Over zijn zoon Rinse Willem Hugo (roepnaam Hugo), geboren 7 december 1834, is mij zo'n uitgesproken oordeel -althans op grond van de brieven- niet mogelijk. De uitgaande correspondentie in de kopieboeken zal over zijn bezigheden als uitgever uitsluitel moeten geven. Duidelijk is wel, dat, in tegenstelling tot G.T.N., zijn verdienste minder ligt op 't gebied van de letterkunde dan op dat van de cartografie.

Uit de brieven blijkt dat Hugo in 1851, hij is dan ongeveer zestien jaar, bij zijn vader in de zaak komt en daar tot eind 1860 werkzaam blijft. In die tijd maakt hij voor G.T.N., die dikwijls door maagpijn wordt gekweld, de jaarlijkse reizen waarin hij boekhandelaren en relaties bezoekt. De vele brieven van G.T.N. aan Hugo zijn in hoofdzaak brieven met aanwijzingen voor "Hugo op reis".

1 Januari 1861 neemt hij G.T.N.'s boekhandel op de Kelders over. In zijn bericht van overname deelt hij mee zich te zullen toeleggen op "den binnen- en buitenlandschen boek- en papierhandel", hij zal zijn zaak tevens "inrigten tot het houden van auctien of publieke verkooping van boeken" en zich gaarne "belasten met het aannemen van bestellingen op allerlei druk, steendruk, linieer- en bindwerk".⁵⁹ G.T.N. zet de hem overgebleven drukkerij en uitgeverij voort "achter de Galileër Kerk Lett. B, no.191".⁶⁰



Hugo Suringars echtgenote Anna Pijzel, overleden in 1872

Hugo trouwt in juni 1861 met Adelgunda Anna Elisabeth Pijzel, dochter van de Dordtse predikant Daniël Pijzel. Het is waarschijnlijk deze Anna over wie G.T.N. in 1859, met medeweten van Hugo, bij Mevrouw Ackerlin-Gregoor te Apeldoorn inlichtingen inwint.⁶¹ Uit G.T.N.'s brief aan Hugo daarover blijkt dat haar informatie, noch op het stuk van Anna's gezondheid, noch op het gebied van haar financiële situatie geruststellend is.⁶² Zij overlijdt 19 januari 1872. Van de vier kinderen uit dit huwelijk sterven er twee zeer jong, een derde op achttienjarige leeftijd. Alleen de oudste, een dochter, overleeft haar vader.

Einde 1874 beëindigt G.T.N. zijn werkzaamheden als drukker en uitgever. In zijn gedrukte verzoek om afrekening over 1874 deelt hij mee dat met de afrekening de wederzijdse handelsbetrekking zal ophouden te bestaan "aangezien in den loop des jaar mijne fondsartikelen zijn overgegaan op mijnen Zoon".⁶³ Het fonds is door G. Theod. Bom, Schalekamp Van de Grampel en Bakker en S. van Nooten getaxeerd op f 23.172,88. Uit een akte van de overdracht van zowel de restant-oplagen als van de rechten op het drukken en uitgeven, ondertekend 20 januari 1880, blijkt welke fondsartikelen het betreft, eveneens dat "die overdracht en afstand tot wederzijdsch genoegen feitelijk heeft plaats gehad op den Eersten September 1874".⁶⁴

Over de drukkerij schrijft Hugo: "De omzetting van de drukkerij in de Coöp. dr[u]kkerij is mijn werk. G.T.N. wilde er af, ik wilde geen drukker worden, doch wel eene groote dr[u]kkerij te mijner beschikking hebben. Toen heb ik er dat op bedacht".⁶⁵

27 Oktober 1881 trouwt Hugo met Margaretha Johanna van Mansvelt. Zij overlijdt ("Margot was zulk een juweel"⁶⁶) 4 februari 1886.

Hij hertrouwt 10 juni 1895 met Agnes Catharina E. Engels, die hem overleeft. Beide laatste huwelijken zijn kinderloos gebleven.

Blijkt uit Hugo's bericht van overname dat hij zich toelegt op de binnen- en buitenlandse boekhandel, vanaf 1 oktober 1862 valt daaronder ook de handel in oude boeken, zoals de datum onder een briefje, dat zijn *Catalogus van oude en nieuwe boeken, no.1* begeleidt, bewijst. Daarnaast begint hij al spoedig uit te geven. Tollens wordt uiteraard herdrukt, maar grote namen van letterkundigen door Hugo zelf aan zijn uitgeverij verbonden, ontbreken. Een uitzondering is wellicht J. J. A. Goeverneur die overigens slechts twee werken bij hem uitgeeft: het *Fabelboek en Kinderleven*.



Hugo Suringars echtgenote Margot van Mansvelt, overleden in 1886

Het eigendomsrecht op het *Fabelboek*, dat oorspronkelijk door W. van Boekeren en daarna door M. Smit werd uitgegeven, verwerft Hugo in 1864. In het Voorwoord van de laatste door Hugo verzorgde druk van 1890 schrijft Goeverneur terugblikkend:

... 't maakte [bij eerste uitgave, P.S.] al dadelijk meer opgang, dan ik ooit had durven denken, en toch was de uitvoering alles behalve onberispelijk ... tot het eindelijk door den heer Hugo Suringar te Leeuwarden werd aangekocht, gelijk ik spoedig zien mocht, zeer tot mijn voordeel ... En nu nog een woord van dank aan den wakkeren heer Suringar, die mij tot tweemaal toe in zulk een mooi pak stak ...⁶⁷

De zinsnede "tot mijn voordeel" kan hoogstens betrekking hebben op de uitvoering en groeiende populariteit, want de brieven laten zien dat Goeverneur grote moeite had met Hugo's strategie in het uitgeven van dit werk.

Het "mooie pak", waarin het *Fabelboek* met 98 platen van Otto Eerelman werd gestoken, was allerminst naar Goeverneurs wens: de uitgave duurde hem veel te lang (vier boekjes, 1873-1880), maar bovenal vond hij deze te kostbaar.⁶⁸ Wat hij wenste, was een "goedkoopere editie voor het volk, voor de niet-rijken, die er, gelijk ... dagelijks blijkt, smachtend naar verlangen".⁶⁹

Op alle mogelijke wijzen probeert hij zo'n uitgave te bewerkstelligen, zelfs dreigbrieven ontbreken niet.⁷⁰ Omstreeks 1879 schrijft hij:

Gisteren (Zondag) hebt gij een brief van mij ontvangen, dien Gij zeker voor 't gewrocht van den ouden dronkaard hieldt.

Paai U daar niet mee!

Nog ééns en - voor 't laatst mogelijk: doe, wat ik U gelast heb, of, bij weigering, wacht dan publieke aan de kaak stelling en een kreet van verontwaard[ig]ing van heel 't Nederlandsche volk ...

De proeven van 't eerste Fabelboekje, klein formaat, uiterlijk binnen veertien dagen.

Wees nu w[e]lspannig, als ge durft!!!⁷¹

Het door Hugo opgestelde, maar niet verzonden, antwoord doet voor Goeverneurs dreigement niet onder:

*... als Gij niet de fletrisure van mijn goeden naam, die in de bedoelde aanteeke[n]g (G. had in zijn *Huisvriend* H.'s uitgave minachtend "die zoogenaamde Prachteditie" genoemd, P.S.) ligt opgesloten, op eeniger hande wijze weg neemt en herstelt, zal ik-zelf mij weten te rechtvaardigen tegenover het publiek, en daarbij gebruik moeten maken van Uwe brieven, waaronder zelfs eene die dit onderwerp behandelt en waarbij Gij u zelve "den ouden dronkaard" noemt ...⁷²*

Pas begin 1883 wordt de vrede getekend.⁷³ Als Goeverneur in januari 1888 hoort dat zijn wens eindelijk vervuld zal worden⁷⁴,

zijn alle klachten over te langzame voortgang en te geringe honorering, geuit in zijn vroegere brieven, vergeten: 3 april 1888 schrijft hij nog slechts "eenigszins nieuwsgierig" te zijn of de boekjes al ter perse zijn en is hij "bij nader inzien ... op honorarium minder gesteld". Hij wil liever "eenige boeken of nog een groot Fabelboek".⁷⁵

Wel belangrijke namen zijn in Hugo's fonds te vinden op het gebied van taalkunde en letterkundige geschiedenis, zoals die van Jacob Verdam van wie Hugo in 1890 *De geschiedenis der Nederlandsche taal, in hoofdtrekken geschetst* uitgeeft en van Montanus de Haan Hettema met zijn Fries-Latijns-Nederlands woordenboek, onder de titel *Idioticon Frisicum* in 1873 uitgegeven.

Voor de serie Nederlandsche Klassieken is daar Eelco Verwijs, bezorger van zeven deeltjes in deze reeks, die Hugo tussen 1864 en 1869 heeft uitgegeven en voor het achtste en laatste deel daarin -alweer- Verdam die het werk aan Hoofds Warenar, na het overlijden van Verwijs in 1880, voortzet. Het wordt in 1885 door Hugo uitgegeven.

Oorspronkelijk bedoeld als vijfde deel in de serie is Jan ten Brinks *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, in 1867 door Hugo uitgegeven. De lijdensweg m.b.t. deze uitgave, die door Ten Brink, vanwege de in zijn ogen te geringe honorering, zodanig werd getraineed, dat Hugo zelfs moest dreigen met openbaarmaking van Ten Brinks correspondentie⁷⁶, kan men meebelevan door lezing van de desbetreffende brieven van Hugo, E. Verwijs, J. C. W. Mensing en van de brieven van Ten Brink zelf. Een korte en (bijna) emotieloze samenvatting ervan is te vinden in de Catalogus van de veiling van Hugo's fonds door Schleijer, De Vries en Kraay te Amsterdam op 26 september 1900. Onder het artikel "Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde " lezen we:

Moeielijkheden reeds vóór de uitgave. Voorschot op het honorarium. (Dit was bepaald op f 25.- per vel druks, voor een boekje dat 12 à 15 vel druks zou beslaan, en onmiddellijk bij het gereed komen van het boekje te voldoen.) - Uitdijen van het bestek tot 20 à 25 vel. Eindelijke verschijning van eene eerste aflevering, in vier jaren tijds gevolg door nog twee aflev. en nieuwe uitbreiding van het bestek; betalingen op het

KUYPER'S
ATLAS VAN NEDERLAND

EN DE
OVERZEESCHE BEZITTINGEN

UITGAAF

DER
GEMEENTE KAARTJES
VAN NEDERLAND.

AARTS, V. D. TOORN EN WENNEKERS,
VOORSTELLING DER
MATEN EN GEWICHTEN
VOLGENS HET METRIEK STELSEL

GOEVERNEUR'S
FABELBOEK.

TOLLENS
DICHTWERKEN.

MAGAZIJN
VAN OUDE BOEKEN EN PRENTEN.

Leeuwarden, 3 Juni 88

M!
Aan 't navolgende heb ik gister
niet gedacht:

Bogaerts heeft in een zijner brie-
ven van dit jaar (die u bij mijverzoef
bezoek ontving) niet bijgeval, zooals het
aanbod tot vermindering van het leve-
ringscyfer voor de twee kaarten tot
f1400.-, maar na over- en wederfchrijven,
eene korting op de aannemingsom aan-
geboden, van f200.- naar ik meen, als
eene tegemoetkoming in de schade door
mij geleden te tyden wegens het langz-
verbaag. Het dat aanbod nam ik ge-

Met verschuldigde achting heb ik de eer te zijn

U Ed. Die, Dienaar

HUGO SURINGAR.

Briefhoofd van een brief van Hugo Suringar aan J.C. Meijer
d.d. 3 juni 1888 met een opsomming van Hugo's voornaamste
uitgaven

*honorarium tot een gezamenlijk bedrag van f 450,-.
Ten slotte volkomen werkstaking door den schrijver.
Het resultaat van dit alles gaat over op den kooper.*

Onder de voornaamste uitgaven, tezamen Hugo's briefhoofd vormend, paradeert, behalve Tollens met zijn *Dichtwerken* en Goeverneur met het *Fabelboek*, ook cartografisch werk van J. Kuijper en de *Voorstelling der maten en gewichten volgens het metriek stelsel*.

Deze uitgave bestond uit elf op doek geplakte lithografieën van de -wettelijk voorgeschreven- maten en gewichten, die "in natuurlijke grootte" waren afgebeeld. De elf platen waren los verkrijgbaar, maar ook -samengevoegd- als wandplaat met een afmeting van 193 x 155 cm.

De *Voorstelling*, waartoe Hugo begin 1864 werd geïnspireerd door het *Tableau synoptique* van de Franse ijveraar voor het metriek stelsel L. Daléchamps, verscheen in 1866.⁷⁷

In de achterliggende catalogus zijn m.b.t. deze uitgave een groot aantal brieven te vinden van de tekenaars (ijkers van professie) A. F. Aarts, H. J. Wennekers en van de supervisor A. J. H. van der Toorn, schoolopziener en arrondissements-ijker.

Het werk is enige malen herdrukt. De vijfde en laatste uitgave, met de voorbereiding waarvan Hugo van augustus 1889 tot en met augustus 1892 in de weer is geweest, verscheen in 1897.⁷⁸

De herdrukken, die de *Voorstelling* beleefde, waren misschien eerder een gevolg van aanpassing aan de herhaalde wijzigingen in de wet op de maten, gewichten en weegwerktuigen dan van een ruim debiet. Hugo's klacht dat er "geen notitie van het tableau wordt genomen", de vele adressen met het verzoek om aanbeveling of zelfs aanschaffing van zijn *Voorstelling*, waarop overigens negatief werd beschikt, de wijze waarop Van der Toorn zich bij voorbaat indekt tegen Hugo's verwijten⁷⁹ ... het zijn allemaal zaken die tot dit vermoeden aanleiding geven.

Het begin van de onderneming die uitgroeit tot de *Atlas van Nederland en de overzeesche bezittingen* en de *Gemeente-atlas van Nederland*, beide eveneens vermeld onder de voornaamste uitgaven in zijn briefhoofd, is een brief van Hugo uit L[eeuwarden], d.d. 29-5-[18]63 aan de bekende cartograaf Jacob Kuijper, op dat moment controleur der belastingen te Amsterdam, waarin hij mededeelt dat hij "ten behoeve van den handelaar en den reiziger ... een stel kaarten van de Ned. provincien" wenst



Hugo Suringar met zijn echtgenote Agnes Engels

uit te geven. Hij vraagt Kuijper hem daarbij behulpzaam te zijn.⁸⁰ Hoewel Kuijper niet veel tijd blijkt te hebben, heeft Hugo -met behulp van Kuijpers tekeningen- de (koper)graveurs D. Veelwaard Jr al op 3 november 1863 met de kaart van Gelderland en op 14 december Baarsel en Tuyn met de kaart van Friesland en J. C. Zurcher met de kaart van Zeeland, aan het werk. Hugo verzoekt alle graveurs de grootste geheimhouding te betrachten, omdat het tegendeel zijn "belang als uitgever bepaald zou benadeelen".⁸¹

De *Atlas* verscheen in 1865. 10 Mei 1865 schrijft Hugo aan Kuijper:

*De jaloezij mijner collegaas kan ik mij voorstellen,
want de kaarten zijn geheel zoo als ik ze mij van den*

*beginne aan heb voorgesteld. Ons getob heeft gelukkig goede gevolgen gedragen.*⁸²

De *Atlas* bestond uit 16 gekleurde bladen (kaart van Nederland, elf provinciekaarten, kaart van Java, twee kaarten van Oost-Indië, nl. een oostelijk en een westelijk deel, en een kaart van West-Indië), soms tijdelijk uitgebreid met bijvoegsels, zoals in 1877 met de *Kaart van Nederland met de nieuwe rechterlijke indeeling*, die het debiet zeer bevorderden. In de catalogus van de veiling van zijn fonds op 26 september 1900 deelt hij bij dit artikel mee, dat er, door dergelijke supplementen, van de *Atlas* "bij eene persoonlijke aanbieding ... aan den Boekhandel voor meer dan f 2700.- netto [is] verkocht".⁸³

De *Atlas* heeft van 1865 tot de fondsveiling van 1900 negen drukken beleefd. Na 1894 is geen nieuwe druk meer verschenen. Één van Hugo's correspondenten geeft als mogelijke oorzaak voor de stagnerende verkoop, waarover Hugo hem kennelijk heeft ingelicht, "het toenemend getal concurrerende werken", bovendien maakt Hugo misschien "te weinig reclame".⁸⁴ Het aantal drukken van de ook afzonderlijk te verkrijgen kaarten van de *Atlas* heeft tot de fondsveiling van 1900 gevarieerd van tien, voor de provinciekaarten van Limburg en Drente, tot twintig voor de kaart van de provincie Zuid-Holland.

4 April 1864 schrijft Hugo aan Kuijper: "Gaarne zet ik nu den Gemeente atlas ook terstond op touw en verzoek daartoe Uwe hulp en medewerking".⁸⁵

De 1205 kaartjes van de *Gemeente atlas van Nederland* zijn tussen 1865 en 1871 verschenen. De kaartjes waren afzonderlijk verkrijgbaar, per provincie, in losse bladen, ingenaaid in elf delen en ingebonden in zeven linnen banden. Bovendien kon men "vernieuwingsafleveringen" kopen, volgens de prospectus van de voltooid uitgeave uit 1871, die vóór op het omslag in rood meedeelt: "Bekroond op het Aardrijkskundig Congres te Antwerpen" en achterop de namen en handtekeningen van de "Leden van den Jury" draagt.

Tot 1882 is dat kennelijk gebeurd, na dat jaar maakt Brinkmans *Catalogus van boeken* er geen melding meer van.

Weliswaar bestond er vóórdat Hugo aan zijn onderneming begon een gemeente-atlas van C. Fehse, die hij i.v.m. zijn plannen in 1864 had aangekocht uit het fonds van Oomkens, maar deze beperkte zich tot de provincie Groningen.⁸⁶ Een gemeente-atlas

van alle provincies, zoals Hugo voor ogen stond, was nieuw. En niet alleen voor Nederland. Kuijper, die een prospectus van een, volgens Hugo, Franse gemeente-atlas heeft toegestuurd gekregen, schrijft dat het geen gemeente-atlas is, maar "eene arrondissements-, hoogstens kantonnale atlas". Hij vervolgt: "ik geloof niet dat ergens nog ondernomen is, wat u doet".⁸⁷

Ter verhoging van het debiet probeert Hugo voor de kostbare onderneming steun te vinden. Zijn pogingen variëren van een verzoek aan de Vergadering van Geneeskundige Inspecteurs om bij de minister van Binnenlandse Zaken aan te dringen op intekening "op een honderdtal exemplaren"⁸⁸ tot de schenking van een exemplaar aan koning Willem III.

Met de dankbetuiging van laatstgenoemde, hem meegedeeld door C. H. F. Dumonceau, de bibliothecaris van de Particuliere bibliotheek des konings, is Hugo niet tevreden.⁸⁹ Het concept van zijn antwoord luidt:

*... ik had gehoopt op een kon[inklijk] woord van ingenomenheid ... Moge deze wensch des onderget[e-kenden] hare regtvaardiging vinden in de belangrijke-
heid en het recht Vaderl[andsche] der uitgave, de
grootste op cartog[raphisch] gebied in deze eeuw door
een Nederlandsch uitgever beraamd en tot stand ge-
bragt ...*⁹⁰

Dumonceau antwoordt dat de gegeven bevelen hem weliswaar niet de vrijheid laten om "Zijner Majesteit's ingenomenheid" met zoveel woorden uit te drukken, maar hij hoopt dat Hugo daarvan toch overtuigd zal zijn, al is het alleen al door "de wijze waarop de Koning [de] aanbieding aangenomen heeft ... terwijl het groot nut [van de] uitgave H Dⁿ niet kan ontgaan zijn".⁹¹ Hugo schrijft terug, dat hij die overtuiging geenszins deelt en laat de zaak uiteraard verder rusten.⁹²

Het debiet laat te wensen over. De oorzaak daarvan, trouwens van het achteruitgaan van zijn ondernemingen in het algemeen, moet gezocht worden in "de staat [van zijn] gezichtsvermogen".⁹³ Al in 1858 consulteert hij te Utrecht de beroemde oogheekun-
dige F. C. Donders. G.T.N. schrijft hem daarover:

*Het doet mij leed dat prof. Donders U geen beter
troost omtrent uwe oogen heeft kunnen geven. Volg nu
maar getrouw zijnen raad op en spaar uw gezigt zoo*

*veel gij kunt.*⁹⁴

Vooral in de jaren tachtig klaagt hij over zijn gezichtsvermogen, hoewel Goeverneur in 1883 aan Hugo schrijft: "Adriaan ... [onleesbaar] vertelde mij, dat hij weinig of niets aan uwe oogen heeft kunnen merken".⁹⁵

Hoe 't zij, Hugo wijt de achteruitgang van zijn zaken aan zijn slechte ogen. Aan uitgever A. W. Segboer, die informeert of de *Gemeente atlas* nog te koop is, schrijft Hugo april 1902:

Zeer zeker ben ik genegen den Gem Atl v N. te verkoopen. Ik heb 1 1/2 j. geleden mijn geheele fonds a/d markt gebracht, omdat de staat v/m. gezichtsvermogen mij verhindert en reeds jaren lang heeft verhindert om a/d exploitatie de vereischte kracht te besteden.

*Ware de ramp m. mijn oogen mij niet overkomen, dan zou tijdens mijn leven h. fonds wel niet a/d markt zijn gebracht, want mijn lust en m. leven zat in mijn onderneming. Maar op reis beweeg ik mij te langzaam en te moeilijk.*⁹⁶

De staat van zijn gezichtsvermogen is de reden waarom Hugo in 1887 een contract sluit met Herman Gerlings "omtrent de voorloopige medewerking van laatstgenoemden in de uitgeverszaak van eerstgenoemden", dat blijkens een notitie van Hugo "een jaar [is] verlengd".⁹⁷ Het is ook de reden waarom hij al vóór 1900 pogingen doet zijn fonds te verkopen, aan D. Bolle bijvoorbeeld, houder van een "Bazaar van goedkoope boeken" te Rotterdam, die echter slechts is geïnteresseerd in Tollens en niet in het gehele fonds.⁹⁸ Op 26 september 1900 brengt Hugo zijn fonds in veiling. De openingszin van de inleiding der veilinghouders Schleijer, De Vries en Kraay luidt:

*De heer HUGO SURINGAR, door den staat van zijn gezichtsvermogen verplicht zich uit zijne uitgeverszaak terug te trekken, heeft ons opgedragen zijn Fonds in veiling te brengen.*⁹⁹

De opbrengst is "vluchtig geteld" (brief van R.W.P. de Vries aan Hugo uit Amsterdam, d.d. 26-9-1900¹⁰⁰) f 20.853,02.

Van de bovengenoemde uitgaven, in zijn briefhoofd vermeld,

wordt de voorraad van Tollens' werken wèl, het eigendomsrecht echter niet verkocht.¹⁰¹ R. W. P. de Vries doet in een brief aan J. Valckenier Suringar, d.d. 20-9-1918 verslag van de geschiedenis van het kopijrecht: op de veiling van G. Theod Bom op 10 augustus 1869 "werd het geheele artikel Tollens door den Heer Hugo Suringar gekocht voor f 24980,53⁵", het eigendomsrecht werd op de veiling van 1900 door Hugo "gelimiteerd op f 8000.-" en voor dat bedrag niet verkocht. De Vries vervolgt:

*In onze fondsveiling van 26 September 1911 is het auteursrecht op nieuw door ons geveild en werd door den Heer D. Bolle te Rotterdam gekocht voor f 120.-. Dit was het laatste bedrijf van Tollens; latere herdrukken zijn er niet geweest.*¹⁰²

Het *Fabelboek* en *Kinderleven* van Goeverneur werden gekocht door D. Bolle te Rotterdam en de *Voorstelling der maten en gewichten* ging naar H. ten Brink te Meppel. Kuijpers *Atlas van Nederland* ging naar W. E. J. Tjeenk Willink te Zwolle. Voor de *Gemeente atlas* had Hugo bepaald, dat, boven de koopprijs van dit artikel, voor de stenen met de gravures f 1545,70 moest worden betaald. De *Gemeente atlas* werd niet verkocht, "daar niemand het bedrag der steenen wilde betalen", aldus R. W. P. de Vries in een brief aan Hugo, d.d. 26-9-1900.¹⁰³ April 1902 is Hugo in onderhandeling met A. W. Segboer te 's-Gravenhage. Bij zijn overlijden in 1911 blijkt de *Gemeente atlas* nog steeds onverkocht.

De brieven geven mij de indruk dat Hugo's zaken teruglopen. Deze achteruitgang is wellicht mede veroorzaakt door huiselijk leed als gevolg van het overlijden in 1881 van zijn zoon G. T. N. op achttienjarige leeftijd en van zijn vrouw Margot in 1886. Hugo zelf geeft als oorzaak zijn slechte ogen Ik heb geen reden aan zijn woorden te twijfelen. Tot ongeveer 1870 immers toont hij zich -getuige de moeitevolle en kostbare uitgave van de *Gemeente atlas*- een onverschrokken ondernemer. Daarna bepaalt hij zich tot zijn winkel in papier en schrijfbehoeften, althans tot 1880¹⁰⁴, en tot het in hoofdzaak productief houden van zijn eerdere uitgaven. Na 1894 ontbreekt, de herdruk van de *Voorstelling* in 1897 uitgezonderd, van activiteit op dit gebied elk spoor.¹⁰⁵ Ook zijn handel in (oude) boeken gaat onmiskenbaar achteruit: vóór 1880 behorend tot -na Wopke Eekhoff- de hoogst

aangeslagene in de patentbelasting, maakt hij tussen 1885 en 1890 met twaalf anderen deel uit van de groep laagstaangeslagen Leeuwarder boekverkopers.

In de loop van 1900 verhuist Hugo naar Wageningen.¹⁰⁶ Zijn zaken worden dan waargenomen door de boek-, papier-, en kantoorhandel A. Bruis te Leeuwarden.

Hij overlijdt te Wageningen op 20 januari 1911.

Paul Seebregts

Noten

1. BSu 72-75a,b: Bericht van overname door G.T.N., voorafgegaan door een bericht van overdracht door de Wed. C.L.van Altena, gedateerd Leeuwarden, 2 januari 1822.
De hier genoemde (en andere) combinaties in de boekenbranche waren in de negentiende eeuw heel gebruikelijk. 1 December 1859 schrijft G.T.N. aan zijn zoon Hugo: "...het verkopen van boeken alleen zal u nergens een voldoende bestaan voor uwen stand opleveren. Er zou dus altijd een zijtak, als daar is het uitgeven en een antquar [sic] handel aan verbonden moeten worden. Van een drukkerij durf ik haast niet meer spreken" (BSu 59-85).
Boekhandelaar of boekverkooper was de gewone benaming voor wat wij tegenwoordig als twee onderscheiden specialismen kennen: boekhandelaar en uitgever. M.L.de Châtelain gebruikt de benamingen door elkaar in een brief aan G.T.N., d.d. 24-11-[18]56 (BSu 12-50):
"En toch is er mij zoo veel aan gelegen om met een fatsoenlijk beschaafd uitgever in betrekking te staan want ik ben reeds in de gelegenheid geweest te ondervinden dat er in dit opzicht veel verschil tusschen boekhandelaar en boekhandelaar is".
Uitzonderlijk vroeg wijkt D.Broedelet van deze regel af door 18 februari 1831, in het adres, aan Suringars naam toe te voegen "Boekhandelaar en Uitgever te Leeuwarden" (BSu 11-78).
2. Overname voor f 15364,=:
f 5364,= voor de winkelgoederen, f 7000,= voor de helft van het huis en f 3000,= voor de drukkerij-inventaris. Gegevens gebaseerd op BSu 64-91: Lijst met door Willem Hendrik t.b.v. zijn broer G.T.N. van Anna van Altena-van den Berg overgenomen winkelgoederen, d.d. 1-1-1822 en BSu 64-96: Akte m.b.t. de koop van de helft van een huis en de drukkerij-inventaris inclusief "het regt van opstand der Boekdrukkerij, boek, en Papierwinkel, en het regt van Copie van alle door de Verkoopersche uitgegevene werken...", d.d. 16-1-1822.
Een goed renderende drukkerij:
de drukkerij van de Weduwe van Altena was met 3 tot 5 arbeiders de op één na grootste drukkerij in Leeuwarden. J.W.Brouwer was met 6 tot 8 werklieden de grootste. Gegevens ontleend aan W.Dolk, 'Het boek in de Leeuwarder patentregisters', in: De vrije Fries 59(1979):73-92.
3. Overname Cahais twintig dagen later:
de lijst van de overgenomen winkelgoederen (BSu 64-97) is gedateerd 20 januari 1822; het bericht van overdracht door G.M.Cahais en van overname door G.T.N. is gedateerd 23 januari 1822.
Overname voor ruim f 2854,=:

Uit de lijst van overgenomen winkelgoederen (BSu 64-97), dus papier, schrijfgerei, speelkaarten, zegellak, boeken en het recht (in sommige gevallen het "half-recht") van kopij, alsmede boekenkasten en toonbanken, blijkt dat G.T.N. daarvoor 1460 gulden en een stuiver heeft betaald. Uit het contract t.b.v. G.T.N. tussen Cahais en Willem Hendrik m.b.t. de openbare verkoop van Cahais' huis letter T, nr. 393 te Leeuwarden, gedateerd 20 januari 1822 (BSu 64-98) maak ik op dat Cahais de winkelgoederen uitsluitend inclusief s'n huis wilde verkopen. Omdat G.T.N. het huis niet wilde, kwamen partijen een prijs van f 6000,= overeen en sou het publiekelijk verkocht worden. De meeropbrengst was winst voor G.T.N., bracht het minder op dan moest G.T.N. het bedrag tot f 6000,= aansuiveren. Welnu, het huis bracht na aftrek van f 112,20 aan strijk- en verkoopgeld f 4606,80 op. Een strop dus voor Suringar van f 1393,20. Op 27 april heeft hij dit bedrag aan Cahais betaald.

4. BSu 72-75a-b, zie noot 1.
5. BSu 64-90: A.B. Saakes aan G.T.N. uit Amsterdam, d.d. 1-2-1822.
6. BSu 49-82: Toevoeging aan G.T.N.'s naam in het adres van een brief van L.Rietberg uit Zwolle, d.d. 23-3-1823.
7. Brief van J.Immerzeel Jr aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 6 maart 1824 (BSu 28-71):
 "De aard uwer ondernemingen in den Boekhandel duiden [sic] aan dat uwe speculatiën meer bijzonder eene Letterkundige strekking hebben, en het u geenszins aan goede betrekkingen hapert ... waarom ik wel zoude inclineren de uitgave van den Nederlandschen Musen-almanak aan iemand te cederen, dien ik begreep dat deselve met glans zoude kunnen voortzetten; doch ook aan geen ander, omdat dit troetelkind mijner ambitie in geene onwaardige handen moet vallen".
8. BSu 6-78: W.Bilderdijk aan G.T.N. uit Haarlem, d.d. 24-9-1829.
9. Het dichtstuk John Howard, van de in die tijd belangrijke dichter J.L.Nierstrass Jr., werd in 1822 door G.T.N. uitgegeven. Het is gerecenseerd in de Vaderlandsche Letteroefeningen 1823-I:117-121.
10. BSu 75-24: L.Suringar aan G.T.N. uit Leiden, d.d. 21 maart 1823.
11. BSu 75-25: L.Suringar aan G.T.N., s.l. [1828]. Met potloodnotitie: April 1828.
12. Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Dl 3 (1914), kol. 1217.
13. Martinus Nijhoff, 'G.T.N.Suringar. Het leven van een boekhandelaar-uitgever', in: Levensberichten der afgestorvene medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde 1886:[103]-168.
14. BSu 43-30: Hugo Suringar aan M.Nijhoff uit Leeuwarden, d.d. 12-6-1885.
15. Genootschap heeft bestaan tot en met 11 april 1851:
 Achter op een convocatie voor een vergadering van het genootschap Constanter op vrijdag 11 april 1851 ten huize van Ottema, aanwezig in het Suringar-archief, staat in G.T.N.'s hand: "De laatste vergadering gehouden in Muntenburg, pas betrokken door het lid Ottema".
 In de volgorde waarin ik de namen vermeld, werd om de twee weken van 6 tot ten hoogste 10 uur 's avonds bij de leden thuis vergaderd.
16. Gegevens over G.T.N.'s voordrachten en gedichten ontleend aan een vanaf 1824 door G.T.N. gedrukte Lijst der gedane voorlezingen, en geleverde bijdragen, in het Genootschap Constanter te Leeuwarden [1819-1835], aanwezig in het Suringar-archief.
17. BSu 52-33: A.Telting aan G.T.N. uit Franeker, d.d.26-2-1854.
18. BSu 6-32: J.H.Beucker Andreea aan G.T.N., s.l. [ca. 1851].
19. BSu 52-32: A.Telting aan G.T.N. uit Franeker, d.d. 7 -2-1854.
20. BSu 66-77: H.F.Tollens Czn aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 8-9-1839.
21. BSu 67-62: H.F.Tollens Czn aan G.T.N. uit R[ijswijk], d.d. 8-4-[18]53.
22. Rekening en Verantwoording van Willem Hendrik Suringar als Voogd ... Gedaan aan Gerard Tjaard Nicolaas Suringar ... thans meerderjarig. Gedateerd Leeuwarden 18-6-1825. Aanwezig in het Suringar-archief (BSu 64-93).

23. **Kwestie met Da Costa:**
 Da Costa verweet G.T.N. nog geen honorarium te hebben gestuurd voor zijn bewerking van *Bilderdijs Onderdergang der eerste Wereld*, hoewel hij dringend om geld verlegen zat (zie voor de afloop van dit conflict, waaruit impliciet blijkt wat het inhield, BSu 14-63a-c).
Kwestie met Tollens:
 Tollens wil niet dat zijn portret "omdat het niet vriendelijk genoeg zien wil" door G.T.N. afzonderlijk wordt verkocht. De firma Buffa daarentegen mag wel een portret verkopen. G.T.N.vindt nu dat hij "als oorspronkelijk de naast gerechtigde" wordt ten achter gesteld (zie BSu 68-22 waarin G.T.N. de kwestie voor Willem uit de doeken doet).
 G.T.N. vraagt Willem Hendrik om raad:
 BSu 68-22a: G.T.N. aan W.H.Suringar uit L[eeuwarden], d.d. 8-10-1855.
 Advies Willem Hendrik:
 BSu 68-23: W.H.Suringar aan G.T.N. s.l., s.d. [1855].
24. BSu 58-4a: W.H.Suringar aan G.T.N., s.l., s.d. [1854].
25. **Relatie Tollens-W.H.Suringar:**
 in zijn aantekeningen bij het Suringar-archief schrijft J.Valckenier Suringar (BSu 72-84):
 "Willem Hendrik had een verzaak (het "Friesche groen" was beroemd), en kwam daaroor in relatie met Tollens, die een verzaak in Rotterdam had (hij was een "bol" in vernissen)".
26. BSu 42-91: J.L.Nierstrasz Jr aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 25-12-1822.
27. Gedenkzuil voor M^r Rhijnvis Feith. Leeuwarden: G. T. N. Suringar, 1825.
28. BSu 69-24: Kopie van een brief van J.L.Nierstrasz Jr aan W.H.Suringar, s.l., s.d. [ca 1824].
29. "Schotsche aanmerkingen":
 in BSu 69-33: W.H. Warnsinck Bz. aan G.T.N. uit Overveen, d.d. 30-6-1825.
30. W.H.Warnsinck Bz. aan G.T.N. uit Amst[erdam], d.d. 14-2-1824 (BSu 55-68).
 BSu 69-28: J.L. Nierstrasz Jr aan G.T.N. uit R[otterdam], d.d. 29-2-1824.
31. BSu 69-30: J.L. Nierstrasz Jr aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 18-12-1824.
32. Tollens' exclamatie geciteerd door W.H.Warnsinck Bz. in een brief aan G.T.N. uit Amsterdam, d.d. 28-9-[18]25 (BSu 55-66).
33. BSu 10-70: J. Bosscha aan G.T.N. uit 's-Gravenhage, d.d. 24-5-1868. Het betreft de volksuitgave van Bosscha's *Neêrlands Heldendaden te land*, van 1868 tot 1875 bij G.T.N. uitgekomen.
 BSu 12-26: P.Burggraaff aan G.T.N., s.l. [Leeuwarden?], d.d. 16-2-1833. Het betreft Tollens' *Liedjes van Matthias Claudius*, in 1833 door G.T.N. uitgegeven.
34. BSu 45-80: J.H. van der Palm aan G.T.N. uit Leiden, d.d. 2-4-1839.
35. BSu 44-43: L.G. Pareau aan G.T.N. uit Groningen, d.d. 22-4-1851.
36. BSu 43-5: J.L. Nierstrasz Jr aan G.T.N. uit R[otterdam], s.d. [ca.1825]:
 "... of Spin of Ensche. 't drukken is 't zelfde; alleen met dit onderscheid dat het nu voor den dag zal komen zoo als er nog geen werk van smaak in 't hollandsch bestaat. het zou dus zelfs dat onderscheid maken dat er uwe reputatie als uitgever bij winnen zal ...".
37. Betreft Warnsincks *De Toekomst*. Dichtstuk in drie zangen, in 1827 door G.T.N. uitgegeven.
38. BSu 55-72: W.H. Warnsinck Bz. aan G.T.N., s.l. [Amsterdam], d.d. 21-12-1826.
39. BSu 55-74: W.H. Warnsinck Bz. aan G.T.N., s.l. [Amsterdam], d.d. 18-1-1827.
40. Betreft een proefdruk van *De dood van Socrates*. [Door J.Kisselius] gevolgd naar het Fransch van A.de Lamartine. kl.12^o, in 1828 door G.T.N. uitgegeven.
41. Uit de brief blijkt dat Kisselius het Brabants velin bedoelt. Enschedé heeft G.T.N. ca.1825 op dat Brabants papier, "zoo genaamd velin casé d'impression" (BSu 43-5), geattendeerd zoals blijkt uit een brief van J.L.Nierstrasz Jr aan

- G.T.N., s.l. [Rotterdam], s.d. [ca.1825] (sign. BSu 43-5), waarin Nierstrasz Enschedé citeert.
42. BSu 32-47: J.Kisseluis aan G.T.N. uit Dordr[ech]t, d.d. 28-9-1827.
43. Des Amorie van der Hoeven beveelt de uitgave aan van F.M.Perthes, *Het leven van Johannes Chrysostomus*. G.T.N. aan Hugo Suringar, s.l. [Leeuwarden], s.d. [1856]: "een boekje dat ik op raad van prof. v.d Hoeven in 't licht heb gegeven..." (BSu 59-28).
BSu 66-35: H.F. Tollens Czn aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 1-6-1829. Tollens beveelt hierin de vertaling aan van John Bowring, *Sketch of the language and literature of Holland*; onder de titel "Iets over de Hollandsche taal- en letterkunde" in 1829 bij G.T.N. uitgekomen.
BSu 66-97: H.F.Tollens Czn aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 26-4-1842. Bogaers, bij monde van Tollens, en Tollens zelf, raden de uitgave aan van *Bilderdijks Ondergang der eerste wereld in de bewerking van Da Costa*.
44. Zie G.T.N. in zijn dankbrief voor Fr.Kaisers snelle oordeel over een boek uit de school van Johannes von Gumpach (zie volgende noot), uit Leeuwarden, d.d. 24-4-1863 (Kopieboek van G.T.N. 1858-68, p.283):
"Niet altijd echter liggen de voorstellen die ons, uitgevers, gedaan worden onder het bereik onzer eigene beoordeeling. 't Komt er dan maar op aan een goeden raadsman te kiezen en dezen s6o bereid te vinden als UHG zich steeds jegens mij heeft betoond ...".
45. BSu 31-72: Fr. Kaiser aan G.T.N. uit Leiden, d.d. 29-3-1863.
46. BSu 43-65: J.A. Oostkamp aan G.T.N. uit Zwolle, d.d. 30-8-1822.
47. In de beoordeling van een manuscript van S.Talsma over de filosofie van Hegel en de toepassing daarvan op de pedagogiek sluit J.F. Behrns zich in een brief aan G.T.N. uit Franeker, d.d. 2-1-1846 (BSu 45-56) wel erg gemakkelijk aan bij het oordeel over hetzelfde manuscript dat L.S.P.Meyboom in een brief aan G.T.N. uit Stiens, d.d. 23-12-1845 (BSu 39-72) heeft gegeven.
48. BSu 49-32: G.T.N. aan R.G.Rijkens, s.l., d.d. 23-9-[1844].
BSu 49-33a: W.H.Suringar aan G.T.N. uit A[msterdam], d.d. ...-9-1844.
BSu 49-36: J.H.Behrns aan G.T.N. uit Franeker, d.d. 31-7-1844.
49. BSu 8-89: A.Bogaers aan G.T.N. uit Rotterdam, d.d. 19-12-1856.
50. BSu 72-68: Bericht van de aanschaf van een linieermachine, gedateerd: Leeuwarden, 17-12-1839. Drukwerk.
BSu 72-92: Bericht van de aanschaf van een stempelpers, s.d.[ca.1845?]. Drukwerk.
- In een brief van G.T.N. aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 7-6-1855, spreekt hij over Bohn die op bezoek komt en nog de helft van het bedrag voor de pletpers te vorderen heeft (BSu 58-95). Op 19 februari 1855 deelt de burgemeester mee dat hij van G.T.N.'s uitnodiging om de aangeschafte snelpers in werking te zien gaarne gebruik zal maken (BSu 69-11).
Gegevens over de drukkerij-machines mede gebaseerd op het taxatierapport van G.T.N.'s drukkerij van de hand van N.Tetterode, d.d. 11-3-1874, aanwezig in het Suringar-archief.
51. Gegevens ontleend aan de eerste strofe van een gedicht van één der gezellen van G.T.N.'s drukkerij n.a.v. het kraambezoek op 27 januari 1833 na de geboorte van G.T.N.'s zoon Frits op 28 december 1832 (aanwezig in het Suringar-archief):
t was Loumaand. Datum driemaal negen;/ En t jaar is vrienden U bekend! .../
.../ Patroon had, zoo als ge allen weet,/ Een jongen zoon den drempel binnen,/ Die, naar het zeggen, Fritsje heet!/ Nu kregen wij zwoat te hooren,/ Dat wij den jongen zouden zien!/ En, ja! daar laat 't geroep zich hooren;/ "Komt, mannen, komt! naar ondren vlien!"/ Men liet de boo' geen tweemaal spreken,/ maar men toog daad'lijk aan het werk;/ En, naar dat ik het heb bekeken;/ Zij waren negen koppen sterk./ ...
52. Ter nagedachtenis van Jacobus van Lit, geboren den 15 April 1767, overleden

- den 4 December 1844. Uitgesproken bij het graf.
De namen van zijn collega's hierop voorkomend zijn: T.Z.Keikes, E.Steenbergen, R.Otma, N.J.Hogenhuis, A.Krot, H.Visser, J.Nauta, D.Dielhof, J.Vonk, H.Rommerts, B.Vriesman, P.Hoven, B.Waterschoot, J.Braam, L.Eekhof, K.-Steenbergen.
53. BSu 10-79: J.Bosscha aan G.T.N. uit 's-Gravenhage, d.d. 7-7-1874.
54. Sermoen over den Boekhandel. Zonder naam van de auteur, zonder datum [ca. 1845?]. Drukwerk. In potlood de aantekening: Van G.T.N. Suringar. Aanwezig in het Suringar-archief.
55. Zie W.Dolk, 'Het boek in de Leeuwarder patentregisters', in: De vrye Fries 59(1979):73-92. Zie voor Eekhoff: C.P.Hoekema e.a., Eekhoff en zijn werk (1980).
56. BSu 6-35a: J.H. Beucker Andreae aan G.T.N., d.d. 11-3-1853.
57. BSu 6-35b: G.T.N. aan J.H.Beucker Andreae, d.d. 11-3-1853.
58. BSu 68-22a: G.T.N. aan W.H.Suringar uit L[eeuwarden], d.d. 8-10-1855.
59. BSu 72-49b: Bericht van overname per 1-1-1861 van de boekhandel van G.T.N. door Hugo, d.d. 1-12-1860.
60. BSu 72-49a: Bericht van overdracht per 1-1-1861 van G.T.N.'s boekhandel aan zijn zoon Hugo, d.d. 1-12-1860.
61. BSu 59-85: G.T.N. aan Hugo uit Leeuw[arden], d.d. 1-12-[18]59:
"De bedenking die daarin (nl. in een brief van H. Amelia Ackerlin-Gregoor aan G.T.N., p.s.) geopperd wordt, mag niet ligt geteld worden. Ook op mij maakte haar voorkomen wel eenigzins den indruk van een fijn en delicaat gestel. Wist men dat zij de dispositie had voor de ziekte, waaraan hare moeder is overleden, dan zou men, dunkt mij, geen vrijheid hebben haar en zich zelve daaraan te wagen, een sukkelende vrouw, een siekelijke moeder kunnen geen bloeyend huisgezin geven". Hierbij staat met potlood aangetekend: "Helaas zijn die gevolgen niet uitgebleven".
62. BSu 59-85: G.T.N. aan Hugo uit Leeuw[arden], d.d. 1-12-[18]59.
63. BSu 40-23: G.T.N. aan Gebr^s. Belinfante uit Leeuwarden, d.d. 31-12-1874.
64. BSu 64-44: Akte van de verkoop van G.T.N.'s fonds aan Hugo, d.d. 20-1-1880.
65. BSu 43-32: Hugo aan Martinus Nijhoff uit Leeuwarden, d.d. 8-3-1886.
66. BSu 43-31: Hugo aan Martinus Nijhoff uit Leeuw[arden], d.d. 16-2-1886:
"We waren samen zoo gelukkig en hadden nog zoovele illusien voor de toekomst. En Margo was zulk een juweel".
67. BSu 20-32b: J.J.A. Goeverneur, Voorwoord voor zijn Fabelboek, in 1890 door Hugo uitgegeven, gedateerd: Groningen, 27 September 1888. Proefblad, met een opmerking van Goeverneur: "Ik vind geen verandering noodig, maar geef den heer S. volle vrijheid", ondertekend G., gedateerd 18 Febr. [18]89.
68. BSu 19-73: J.J.A. Goeverneur aan Hugo uit Groningen, d.d. 28-6-[18]78:
"... Waarom zoo langzaam met die prachtuitgaaft? Als over jaren misschien de laatste aflevering uitkomt, zijn de eerste versleten, verscheurd ..." en:
"... Wanneer komt eindelijk de goedkooper editie ... Uw vader is, volgens van Vloten, jaren lang stokbewaarder geweest, waar 't onzen volksdichter Tollens betrof; wilt Gij als waardig zoon Uw vader volgen en ook Jan Goeverneur nog jaren achter de tralies de tralies [sic] houden? Die 't onderst uit de kan wil hebben, enz. - Denk aan Uw eigen naam en belang! Zoogenaamd recht kan dikwijls hemeltemgend onrecht zijn".
69. BSu 19-73: J.J.A.Goeverneur aan Hugo uit Groningen, d.d. 28-6-[18]78.
70. Zie:
BSu 20-35: Een brief aan de redacteur van de Groninger Courant, d.d. 10-4-1875, opgenomen onder de ingezonden stukken, ondertekend X.;
BSu 19-73: J.J.A. Goeverneur aan Hugo uit Groningen, d.d. 28-6-[18]78;
BSu 61-47b: Een gedicht, getiteld "Eens vaders klacht", gedateerd 26-3-1879, waarin Goeverneur Hugo opvoert als bewaker van "vier van [zijn] kinders" (nl. de vier deeltjes van zijn Fabelboek) die in het "gevangenkot" onder in zijn

"Kelder" al jaren zuchten. "...hij houdt ze maar./ Al het antwoord op mijn dringend:/ "Ze zijn mijn; man, laat hen los!["/ Is een tartend rinklen met zijn/ Stokbewaardersleutelbos";

BSu 19-74: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Groningen, s.d. [ca. 1879];

BSu 20-29: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Gron[ingen], d.d. 18-3-[18]82:

"k Heb van morgen aan de gouvernante van prinses Wilhelmina geschreven ... Ik weet, gij zijt vrij man, en hebt betaald, niet mij, maar als ik U door "de koningin" laat versoecken, weer de goedkoope uitgaaf te geven, zult Gij dan nog weigeren? Duivelsche egoist! Geldwolf! ...".

71. BDu 19-74: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Groningen, s.d. [ca. 1879].

72. BSu 20-30: Hugo aan J.J.A. Gouverneur, s.l.[Leeuwarden], s.d.[ca.1879]. Met notitie: concept niet verzonden.

73. BSu 19-98: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Gron[ingen], d.d. 16-2-[18]83:

"Eergisteren ben ik mijn 75ste jaar ingetreden, en soo'n dag geeft natuurlijk nog al stof tot nadenken. Tusschen ons beiden is het de laatste jaren niet couleur de rose geweest. Gij hadt Uwe opinie, ik had de mijne. Ik stel U voor het gebeurde als niet geschied te beschouwen; dat is zeker het best".

74. BSu 20-1: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Gron[ingen], d.d. 7-1-[18]88.

75. BSu 20-10: J.J.A. Gouverneur aan Hugo uit Groningen, d.d. 3-4-[18]88.

76. BSu 71-10: Waarom Dr. Jan ten Brink NIET zal schrijven de "Schets der Nederlandsche letterkunde" in de serie Nederlandsche Klassieken, uitgegeven door Dr. Eelco Verwijs. S.l. [Leeuwarden], s.d. [ca. 1866]. Gecorrigeerde drukproef.

77. BSu 51-73: A.J.H. van der Toorn aan Hugo uit Amsterdam, d.d. 14-4-1864:

"In antwoord op Uw brief van den 25 Maart jl komt het mij wenschelijk voor dat de tableau synoptique Dalechamp [sic] tot grondslag eener Ned. bewerking worde genomen ...".

Brinkman's Catalogus van boeken, plaat- en kaartwerken, 1850-82, geeft 1868 als jaar van uitgave. Uit BSu 51-78, Van der Toorn aan Hugo, d.d. 8-12-1865 blijkt echter dat eerstgenoemde op 22 november een exemplaar heeft ontvangen; in BSu 51-79, Van der Toorn aan Hugo, d.d. 11-2-1866 deelt hij mee dat "het stedelijk bestuur van Amsterdam ... voor de Openbare scholen eenige ex. [heeft] besteld" en: "Ook aan een militaire school is het tableau in gebruik".

78. BSu 73-69: eerste brief van de bezorger der vijfde uitgave, J.Th. Dirks, aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 7-8-1889; BSu 73-82: laatste brief m.b.t. de "Voorstelling" van J.H. van de Velde -die het werk na Dirks' overlijden, in 1892, overnam- aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 1-8-1892.

79. Hugo's klacht aangehaald door Van der Toorn in diens brief aan Hugo uit Amsterdam, d.d. 24-2-1866 (BSu 51-80).

Hugo's adressen:

In BSu 51-79, Van der Toorn aan Hugo, d.d. 11-2-1866, heeft eerstgenoemde het over de van Hugo ontvangen "missives van den Minister van Binn. Zaken en Oorlog"; BSu 51-99 behelst een afwijzing door de secretaris van de Commissie voor militair onderwijs, luitenant kolonel H. Rodi de Loo, d.d. 26-3-1866; BSu 51-98a,b is, onder verwijzing naar het besluit van 12-12-1865, de negatieve beschikking van de minister van Binnenlandse Zaken op Hugo's verzoek maatregelen te nemen ter verspreiding van de "Voorstelling", d.d. 24-10-1870 met de daar op voorkomende klacht van Hugo aan Van der Toorn, d.d. 26-10-[18]70, dat de minister doof blijft voor zijn verzoek. "Ik blijf intusschen met mijne exemplaren zitten, tot groot nadeel van een rigtige studie v.h. metrick stelsel en - van mijn beurs".

Van der Toorn dekt zich in tegen Hugo's verwijten:

BSu 51-92: Van der Toorn aan Hugo uit Amsterdam, d.d. 23-12-1869:

"Even als bij de eerste uitgaaf hoop ik ook de tweede te steunen, en stel mij voor dit met overtuiging te kunnen doen, de resultaten mijner bemoeying bij het Gouvernement kunnen nimmer als een maatstaf der genomen moeite

gebezigd worden" en ook:

"Intusschen blijf ik bereid mijn medewerking te verleenen daar waar die gevorderd zoude worden doch hoop niet aansprakelijk te zijn voor het succes der pogingen".

80. Kopieboek Hugo Suringar 1862-65, p.11.
81. Idem, p.30.
82. Idem, p.104.
83. Catalogus van de belangrijke fondsartikelen, uitgeven door Hugo Suringar te Leeuwarden, waarvan de veiling ... zal gehouden worden door Schleyer, De Vries & Kraay, op ... 26 September 1900 ... te Amsterdam. Amsterdam: Schleyer, De Vries en Kraay, 1900.
84. BSu 30-79: W.K. Kloeke aan Hugo uit Schagen, d.d. 28-1-1890.
85. Kopieboek Hugo Suringar 1862-65, p.44.
86. Idem, p.44.
87. BSu 36-18: J.Kuijper aan Hugo, s.l. [Amsterdam], d.d. 3-2-[18]65.
88. BSu 57-89: Hugo aan de Vergadering van de Geneeskundige Inspecteurs, s.l. [Leeuwarden], s.d. [1874]. Concept-brief.
89. BSu 74-45: Particulier bibliotheek des konings aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 20-9-1871. Ondertekend door H.[?] Dumonceau.
90. BSu 74-50: Hugo aan C.H.F.Dumonceau, s.l. [Leeuwarden], d.d. 5-10-1871. Concept-brief.
91. BSu 74-44: Particuliere bibliotheek des konings aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 20-10-1871. Ondertekend: H.[?] Dumonceau.
92. BSu 74-48: Hugo aan C.H.F.Dumonceau uit L[eeuwarden], d.d. 24-10-1871. Concept-brief.
93. BSu 63-2: Hugo aan A.W.Segboer uit W[ageningen], d.d. 22-4-1902. Kopie.
94. BSu 59-76: G.T.N. aan Hugo uit L[eeuwarden], d.d. 12-6-1858.
95. BSu 19-98: J.J.A. Goeverneur aan Hugo uit Gron[ingen], d.d.16-2-[18]83.
96. BSu 63-2: Hugo aan A.W.Segboer uit W[ageningen], d.d. 22-4-1902. Kopie.
97. BSu 74-77: Contract tussen Hugo en Herman Gerlings, d.d. 29-3-1887.
98. BSu 4-6 en 4-7: D.Bolle aan Hugo uit Rotterdam, d.d. 21-2-1891 en 27-2-1891.
99. Catalogus van de belangrijke fondsartikelen, uitgegeven door Hugo Suringar te Leeuwarden, waarvan de veiling ... zal gehouden worden door Schleijs, De Vries & Kraay, op ... 26 September 1900 ... te Amsterdam. Amsterdam: Schleijs, De Vries en Kraay, 1900.
100. Brief niet behorend tot de verzameling Suringariana, maar tot Hugo's fondsveilingcatalogus van 26-9-1900.
101. BSu 70-76: R.W.P. de Vries aan J.Valckenier Suringar uit Amsterdam, d.d. 20-9-1918.
102. Idem.
103. Zie noot 119.
104. Wellicht heeft Hugo zijn winkel omstreeks 1880 verkocht. Hoe 't ook zij, in de al eerder aangehaalde studie van Dolk wordt na 1880 geen melding meer gemaakt van een aanslag in de patentbelasting voor Hugo als winkelier.
105. BSu 4-1: F.H. de Boer aan Hugo uit 's-Gravenhage, d.d. 3-5-1902, waaruit blijkt dat De Boer sinds de fondsveiling in 1900 niets meer van Hugo heeft vernomen. Hij vraagt zich nu af -1902!- wat hij met de bewerking van de Gemeente atlas aanmoet.
106. BSu 76-35: Het bestuur van de afdeling Leeuwarden van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen aan Hugo, d.d. 14-12-1900:
"Het Bestuur ... betuigt U bij dezen zijn leedwezen, dat U op grond van uw vertrek naar Wageningen gemeend hebt uw ontslag als lid van gemeld Bestuur te moeten nemen..."